

DOI: 10.55666/folklor.1302860

KÜLTÜREL BELLEĞİN TAZELENMESİ: TÜRK DÜNYASI EFSANELERİNDE TUFAN SİMGEÇİLİĞİ

Nagihan BAYSAL YURDAKUL*

Öz

Kültür, bir toplumun dünya görüşü, kendini ve çevresini algılayışı, anlayışı ve bu temel üzerinde oluşturulan inanmalar, düşünceler, hareketlerin birleşimidir. Kültür, toplumsal hayatın sürdürülebilirliğini ve kendi varlığının devamlılığını sağlamaktadır. Kültürel bellek, bir toplumun varlık sürecindeki deneyim ve birikimini içeren kolektif bir hafızadır. Bu bellek, toplumun tarihini, mitolojisini, efsanelerini, geleneklerini ve ritüellerini korur. Kültürel bellek, topluma geçmişini hatırlatarak, kültürel kimliğin devamını sağlar ve toplumun üyelerini birbirine bağlamaktadır. Simgeler, kültürel belleğin bir parçası olarak önemli bir role sahiptir. Simgeler, maddi veya manevi nesnelere, sembollere veya işaretlere aracılığıyla anlam taşıyan unsurlardır. Özellikle dini imgeler, maddi dünyadan hareketle manevi gerçekliği temsil ederler. Simgeler hem bireysel hem de toplumsal yaşamda anlam ve işlev sahibidirler ve ait olduğu toplumun inanç sistemi ve dünya görüşüyle şekillenirler. Simgeler, insanları kutsal ve kozmik gerçekliğe yaklaştırabilen ve bu gerçekliği açıkça ifade edebilen unsurlardır. Su da birçok kültürde kutsal ve dinsel anlamlar taşımaktadır ve bu anlamların simgesi haline gelmiştir. Dünya kültürlerinin genelinde su simgesi, bir taraftan hayat veren, kutsala yaklaştıran bir nimet olarak görülürken, diğer taraftan yok edici bir güç olarak da algılanmaktadır. Türk inanç sisteminde su, kutsal ve tanrısal gücü temsil eden bir dinî simge olarak ele alınmalıdır. Su, hayatın kaynağı olmanın yanı sıra, varlığı sıfırlayarak saf ve kutsal hale getirme gücüne sahip bir unsurdur ve bir hiyerofani olarak tanrısal güçle doğrudan ilişkilidir ve imgelerin amacına bağlı olarak farklı anlamlar temsil eder. Aynı anda birden fazla anlamı simgelemesi, su simgeçiliği adını verdiğimiz bir kavramı oluşturur. Tufan ise su simgeçiliğinin bir parçası olan ve ölüm ve yeniden doğum kavramlarına işaret eden bir alt anlam ve simgedir. Tufan, sulardan ayrılarak yaratılan her varlığın zamanın ve hayatın düzenine tabi olduğunu, tarihsel süreçte bozulduğunu ve özünün boşaldığını, ancak suyla temas ederek kozmogonik yaratımın yeniden gerçekleşip varlığın yenilenebildiğini ifade etmektedir. Biz bu çalışmamızda, Türk inanç sistemindeki tufan olgusu, yok oluşun, arınmanın ve yeniden yaratmanın sembolü olarak, efsaneler aracılığıyla geçmişten günümüze aktarılışı ve günümüzde Türk dünyasının kolektif ve kültürel belleğindeki yerini ortaya koymayı amaçlıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Tufan simgeçiliği, Türk dünyası, Kültürel bellek, Su, Sembolizm.

REFRESHING CULTURAL MEMORY: FLOOD SYMBOLISM IN TURKISH WORLD LEGENDS

Abstract

Culture is the combination of a society's worldview, self-perception and understanding of itself and its environment, and the beliefs, thoughts and actions formed on this basis. Culture ensures the sustainability of social life and the continuation of cultural memory. Cultural memory is a collective memory that includes the experience and accumulation of a society during its existence. This memory preserves the history, mythology, legends, customs and rituals of the society. Cultural memory, by reminding the society of its past, ensures the continuity of cultural identity and connects the members of the society. Icons have an important role as a part of cultural memory. Symbols are elements that convey meaning through tangible or intangible objects, symbols or signs. Especially religious symbols represent the spiritual reality starting from the material world. Symbols have meaning and function in both individual and social life and are shaped by the belief system and worldview of the society they belong to. Symbols are elements that can bring people closer to the sacred and cosmic reality and can express this reality clearly. Water also has sacred

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-5272-5922, nagehanbaysal@hotmail.com, Bornova/İzmir.

and religious meanings in many cultures and has become a symbol of these meanings. In most of the world cultures, the water symbol is seen as a blessing that gives life and brings closer to the holy, on the other hand, it is perceived as a destructive force. In the Turkish belief system, water should be considered as a religious symbol representing sacred and divine power. In addition to being the source of life, water is an element that has the power to reset the existence and make it pure and holy. Water, as a hierophany, is directly related to divine power and represents different meanings depending on the purpose of the symbols. Symbolizing more than one meaning at the same time creates a concept we call water symbolism. Flood, on the other hand, is a sub-meaning and symbol that is a part of water symbolism and points to the concepts of death and rebirth. Flood states that every being created by separating from the waters is subject to the order of time and life, has been corrupted in the historical process and its essence has been emptied, but cosmogonic creation can be realized again and the being can be renewed by contacting water. In this study, we aim to reveal the flood phenomenon in the Turkish belief system, its transfer from the past to the present through legends as a symbol of destruction, purification and re-creation, and its place in the collective and cultural memory of the Turkish world today.

Keywords: Flood symbolism, Turkish world, Cultural memory, Water, Symbolism.

Giriş

Kültür, bir toplumun ortaya koyduğu maddi ve manevi ürünler ile bu ürünleri meydana getirirken kullandığı malzemeler ve bu malzemeleri kullanım şekline dönüşen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla en temel anlamda kültür, bir toplumun dünya görüşü, kendini ve çevresini algılayışı, anlayışı ve bunun üzerine meydana getirdiği inanmalar, düşünceler ve hareketlerin birleşimidir. Her insan, ait olduğu toplumun dünyaya bakış şeklini benimser ve kendine bu yönde bir yaşam yolu çizer. Meydana getirilen bu yaşam planı, toplumsal hayatın ve kültürel belleğin sürdürülebilirliğini sağlamakta ve bu sayede toplumun eski üyeleriyle bugünkü üyelerini birbirine bağlamaktadır.

İnsanoğlu dünyayı anlamlandırma sürecinde kendisini daha yukarıya, en kutsala bağlayan birtakım insan-aşırı modeller oluşturmuştur. Bu insan-aşırı modeller, birey ve bireyin ait olduğu toplum belleğinin ürünü olan simgelerdir. Meydana getirilen bu simgeler, bireyi ve toplumu daimî bir şekilde kutsalla ilişkili kılmaktadır (Eliade, 2009: 424). Toplumsal ve kültürel belleğin oluşturduğu bu simgeler hem maddi hem de manevi anlamda bir olguya işaret eden unsurlardır. Özellikle dinî simgeler maddi dünyadan hareketle manevi bir gerçekliği ortaya koymaktadırlar (Sezal, 2007: 9). Bu bağlamda toplumlar tarafından oluşturulan simgelerin iki yönü bulunmaktadır. Her simge hem bireysel ve toplumsal yaşamın sürdürüldüğü maddi dünyada hem de yine bireylerin ve toplumların kendi içlerinde yaşadığı manevi dünyada anlama ve işleve sahiptir. Bununla birlikte bireysel ve toplumsal hayatta, bünyesinde barındırdığı derin anlamlarla iş gören simgeler, ait olduğu toplumun sahip olduğu inanç sistemi ve dünya görüşüyle meydana gelmiş ve şekillenmişlerdir. Ancak zaman içerisinde kimi simgeler, yaratıldıkları toplumların sınırlarını aşarak evrensel anlam kazanmışlardır.

Simgeler, bireyleri ya da toplumları kozmik ve kutsal gerçekliğe yaklaştırdıkları ve bu gerçekliği açıkça ifade edebildikleri için önemlidir (Eliade, 2009: 424). Bu bakış açısıyla simge kavramı, hiyerofani fikrini içinde barındıran, bu fikrin gücünden beslenen ve bağlı olduğu hiyerofaniyi görünür, anlaşılır ve sürdürülebilir hale getiren bir kavramdır. Başka bir ifade ile simgeler, bize en kutsal olanı ya da ilksel gerçekliği en kolay şekilde anlatan ve hatırlatanlardır. Bu bilgi birikimi ve aktarımı sayesinde insan, yaşadığı alanı *dünyanın merkezine* denk hale getirmekte ve kutsanmaktadır.

Kutsalın gücünü taşıyan simgelerin varlığı ile elde edilen ya da elde edilmeye çalışılan durum, dinsel-büyüsel bir anlam taşımaktadır (Eliade, 2009: 425). Simgenin kullanımı ya da ifadesi dinsel-büyüsel bir etki yaratarak kutsalın tezahürünü meydana getirmektedir. Yaratıldığı andan itibaren ana gayesi tanrıya yaklaşmak olan insan için kutsalın tezahür ettiği her an, maddi ve manevi anlamda yükselmenin gerçekleştiği andır. Bu inanıştan hareketle, kutsalı anlaşılır ve hissedilir hale getiren simgeler, toplumlara ait kültürlerin bütün alanlarına sirayet etmiştir.

Simgeler, inanç sistemlerinin özü olan mitlerin, insanlar için ifade ettikleri anlamları açıklamaktadırlar. Simgeler sayesinde doğa, toplum hayatında bir anlam kazanmakta ve kültürel yapılanmanın bir parçası haline gelmektedir (İlhan, 2018: 95). Dünya kültürlerinin geneline baktığımızda, doğa unsuru olan suyun mitik anlatılardan itibaren kendine oldukça fazla yer bulduğunu görmekteyiz (Baysal, 2020: 35-83). Bu bakımdan dünya kültürlerinin pek çoğunda ve Türk kültüründe varlığın başlangıcı olarak görülen (Baysal, 2020: 148-163) ve bir hiyerofani olarak kabul edilen su, kutsala ve dinsel düşünceye dair oldukça fazla anlamın simgesi konumundadır.

Aşkın bir gücün varlığını, ona duyulan saygıyı, sevgiyi ve korkuyu harekete geçiren ve bu güce itaat edilmesinin gerekliliğini hatırlatan herhangi bir unsur dinî bir simge olarak görülebilir (Ataşağın, 2001: 22). Bu bağlamda su, Türk inanç sisteminde kutsalı ve tanrısal gücü işaret eden dinî simgelerden biri olarak ele alınmalıdır. İçinde barındırdığı pek çok anlam ve bu anlamların kutsala yaklaşımda birer basamak olması hali su simgeciğini meydana getirmektedir. Bir simgesel anlamlar bütünü olarak su, kutsal olanın hatırlanmasını bu sayede de yeni bir kutsal zamanın ve mekânın yaratılmasını sağlamaktadır.

Türk kültüründe olduğu gibi dünya kültürlerinin genelinde su ile temas edilmesi halinde sahip olunan şekillerin yok olduğu ve bu temas sonucunda yeni bir şekle ve kimliğe sahip varlıklar meydana geldiği inanması suyu, hayat veren ve yok eden güç olarak dinsel öneme sahip evrensel simge haline getirmektedir

(Eliade, 2017: 115). Suyun içinden çıkararak meydana gelen yaratılış ile suyun içine batarak gerçekleşen yok oluş inanması, şekil veren ve şekli yok eden, başka bir ifade ile hayat veren ve öldüren güce işaret etmektedir ve bu güç tanrının gücüdür. Su ile temas etmek sahip olunan şekli yok ettiği gibi, yaratılmış olanı tanrıyla tekrar bir bütün kılmakta, dolayısıyla varlığını sıfırlamakta ve onu saf ve kutsal hale getirmektedir. Bu bakımdan su bir taraftan hayat veren, kutsala yaklaştıran en büyük nimetken; diğer taraftan biçimleri bozan, o veya bu şekilde varlığın sonlanmasına neden olan yok edici bir unsurdur. Ancak her iki durumda da su bir hiyerofanidir ve doğrudan tanrısal güçle alakalıdır ve bu tanrısal gücün amacı doğrultusunda simgelediği anlam değişmektedir. Bununla birlikte aynı anda birden fazla anlamı simgelediği için kendi içinde bir sistem oluşturmuş ve su simgeçiliği adını verdiğimiz kavramı meydana getirmiştir.

Tufan, su simgeçiliğinin kapsamına dahil olan, ölüm ve yeniden doğum olgularına işaret eden bir alt anlam ve simgedir. Bu simge, sulardan koparak yaratılan her varlığın zamanın ve hayatın düzenine tabi olduğunu, tarihe maruz kalıp yozlaştığını ve özünün boşaldığını, ancak suyla temas ederek kozmogonik yaratımın yeniden gerçekleşip, varlığın yenilenebildiğini ifade etmektedir (Eliade, 2018: 170-171). Dünya kültürlerinin genelini ele aldığımızda mitik anlamda tufan, yok oluşu ve bu yok oluşun ardından gelen yeniden yaratılışı simgeleyen bir kavramdır (Baysal, 2020: 45-62). Tufanla meydana gelen yok oluş ve yeniden yaratılışın ana unsuru su olmakla birlikte, simgesel anlam olarak tufan suyun sahip olduğu iki özelliğe işaret etmektedir. Su hem yaşamın ana kaynağı hem de yok oluşun sağlayıcısıdır. Bu iki anlamın tek ortak noktası ise, suların sahip olduğu bütün gücün, tanrının inayeti doğrultusunda açığa çıkmasıdır.

Tufan anlatmaları çok eski dönemlerde meydana gelmişse de bu anlatmaların meydana getirdiği inanmalar bugün de varlığını sürdürmektedir. Tufan simgesinin hatırlattığı günahlardan arınma ve saflaşma, yok olma, kutsanmış ve kutsal olarak yeniden yaratılma fikri, kültürel bellekte edindiği yer sayesinde günümüz sosyokültürel hayatının farklı öğelerinde kendini göstermeye devam etmektedir. Kültür ürünü olan edebi anlatmaları ele aldığımızda da hepsinin öz bakımından inanç sistemine bağlı olduklarını ve bu sistemin varlığının devamlılığını sağladıklarını görmekteyiz. Bir bakıma edebi anlatmalar sayesinde bireysel ve dolayısıyla toplumsal bellek tazelenmekte ve şimdiki zamanda kültürün temelini oluşturan öğeler hatırlanmaktadır.

Kültürel bellek günlük ve dünyevi olmayan, farklı bir ifade ile özel ve kimi zaman kutsal olan olayları veya olguları hatırlatma ve geleneğin aktarılması görevini yerine getirmektedir (Assmann, 2018: 67, İlhan, 2018: 66). Kutsalın meydana getirilmesi veya yeniden yaratılması sürecinde toplumsal bellek ile kültürel belleğin harekete geçirilmesi ve geçmişin hatırlanması gerekmektedir. Bu durumda halihazırda hatırlatma figürü olan simgeler devreye girmektedir. Bu simgeler içerisinde törenler, çeşitli ritüeller, danslar, halk anlatmaları, kıyafetler ve takılar, mekânlar, resimler ve dövmeler yer almaktadır (Assmann, 2018: 60). Bu simgeler kültürel belleğin işlemlerini, taze kalmasını sağlayan, geçmişin önemli noktalarına temas eden ve derin anlamlar taşıyan hatırlatma figürleridir.

Halk anlatmalarının tamamı gibi efsaneler de kökensel hatırlamayı sağlayan, bellek oluşturucu yöne sahip bir araç ve simgedir. Efsanelerin kuşaklararası aktarımı, dünyanın uyumlu bütünlüğünü ve anlatmanın ait olduğu topluluğun kimliğini korumak adına oldukça önemlidir (Assmann, 2018: 60-65, İlhan, 2018: 100). Burada “dünyanın uyumlu bütünlüğü” ifadesini açmak uygun olacaktır. İnsanoğlu en eski dönemlerden günümüze evreni, bazılarının gerçekliği ispatlanmış, bazılarının ise bilimsel gerçeklikle ilgisi olmayan inanmalarla tanımlamış, anlamış ve evren ile ilgili bu algısını çeşitli yol ve yöntemlerle aktarmıştır. İnsan bu tanımlama, anlama ve aktarma sürecinde evrende var olan her şeyi kendi zihninde bir “*gereke ve gerçekliğe*” bağlamıştır. Bu bağlanan “*gereke ve gerçeklikler*” toplumsal hayatın sürdürülmesini, kutsal olanla ilişki ve iletişim kurulmasını ve bunun devamlılığını, bu bağlamda düzeni ve uyumlu bütünlüğü meydana getirmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz bilgilerden hareketle bireylerin ve toplumların insana ve dahil olduğu topluma ait durumlar ve olaylara, en kutsala ve kutsal varlıklara, doğaya ve doğaya ait olan her bir varlığa ve olaylara dair cevapları (doğru olsun ya da olmasın) bünyesinde barındıran, insanın inanma ve bilme ihtiyacını tatmin etme işlevine sahip efsaneler sayesinde, kültürel bellekte yer alan bilgiler yeniden hatırlanmakta, kolektif hafızada kendine yer bulmakta ve bu doğrultuda kültürel kimlik korunmaktadır. Aynı zamanda efsaneler sayesinde, kültürel belleği oluşturan yapılardan biri olan kutsal bellek de tazelenmektedir.

Toplumların meydana getirdikleri ürünler, o topluma ait bir hafızanın mahsulüdür. Bu sebeple bir toplum tarafından meydana getirilen her olay ya da olgu görünen değerinin haricinde kültürel kimliğin taşıyıcısıdır. Biz bu çalışmamızda, Türk inanç sisteminde yok oluşun, arınmanın ve yeniden yaratımın simgesi olan tufan olgusunun, efsaneler sayesinde geçmişten günümüze aktarımı ile bu efsaneler üzerinden günümüzde tufan olgusunun Türk dünyası kolektif ve kültürel belleğindeki yerini ortaya koymaya çalışacağız. Burada özellikle belirtmek istediğimiz bir diğer husus da tufan konusunu daha önce yayımladığımız “*Türk Halk Kültüründe Su*” isimli kitap çalışmamızdan farklı bir bakış açısıyla ele almış olduğumuzdur. Makalemizde bu olguyu bir özne değil nesne olarak değerlendirmekteyiz. Bu doğrultuda makalemizin ana amacı, toplumların en eski dönemlerinde meydana getirdikleri sembollerini, farklı kültür ürünleriyle gelecek kuşaklara nasıl aktardıklarını ve bu sembollerin toplumsal hayatta varlıklarını ne oranda sürdürdüğünü ortaya koymaktır.

1. Türk İnanç Sisteminde “Tufan”

Türkçe Sözlükte tufan; “*Nuh Peygamber zamanında yağan ve bütün dünyayı su altında bırakan şiddetli yağmur*” (Türkçe Sözlük, 2011: 2383) şeklinde tanımlanmaktadır. Devellioğlu ise tufanı; “*Nuh zamanında yoldan çıkmışları tedib etmek için Allah tarafından hem gökten yağdırılan hem de yerden kaynarak bütün dünyayı kaplayan su*” sözleriyle tanımlamaktadır (Devellioğlu, 2006: 1111). Tanımlar üzerinden tufan olgusunu yorumladığımızda bu kozmik felaketin sağlayıcısının su olduğunu görmekteyiz. Ancak tufan yalnızca su kaynaklı felaketleri kapsayan bir kavram değildir. Bu kavram deprem, yangın, yoğun kar yağışı gibi büyük doğal felaketleri de kapsamaktadır (Harman, 2012: 319). Devellioğlu’nun tanımına göre genel düşünce sisteminde tufan, tanrı ya da tanrıların gazabını içeren bir cezalandırma isteği ile meydana gelen bir olaydır.

Dünya kültürlerine ait tufan anlatmalarına baktığımızda, tanrısal gazabın kendisini genellikle kuvvetli yağmur veya yerden kaynatılan sular ve sel baskınlarıyla gösterdiğini görmekteyiz (Baysal, 2020: 63-79). İnsani kusurların cezalandırıldığı, tanrısal bakış açısıyla kötülerin suların altında bırakılarak yok edildiği ve yalnızca iyilerin var olduğu toprağın suların çekilmesiyle ortaya çıktığı tufan anlatmalarında kozmogonik yaratılış tekrar edilmekte, kaos yeniden su sayesinde kozmosa evrilmektedir (Eliade, 2016: 81-82). Yaratılışın sudan meydana geldiğine duyulan inanma, ilkel insanın düşünce dünyasında meydana getirilen bütün yaratımları ve yeniden yaratımları su ile bağdaştırmıştır. Dolayısıyla kötülerin yok olduğu, yalnızca kutsal ve iyi olanların varlıklarını sürdürdüğü bir dünyayı yaratmak da ancak su ile mümkün olacaktır.

Türklerin tufan olgusuna bakışını ve bu bakıştan meydana gelen inanç sistemini daha net ortaya koymak için, Türklere ait tufan mitlerinden birkaçını burada vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Türk tufan anlatmaları dünya kültürlerinin geneline ait olan anlatmalarla karşılaştırıldığında, Türk tufan anlatmalarında tufana neden olan herhangi bir durumun ifade edilmediğini görmekteyiz (Baysal, 2020: 161-163). Türklerin yaşadığı coğrafyalarda büyük bir sele veyahut taşkına sebep olacak deniz, nehir, gölün bulunmaması bu anlatmaları farklı kültürlerden esinlenerek meydana getirdiğimiz düşüncesini akla getirmektedir (Harva, 2015: 101). Bununla birlikte farklı Türk topluluklarının mensup olduğu Musevilik, İsevilik ve İslam dinlerine ait tufan ile ilgili anlatma ve inanmaların, geleneksel Türk dünya görüşüne tesiri Türk tufan anlatmalarının şekillenmesini sağlamıştır. Bu nedenle Türklere ait tufan anlatmalarında her ne kadar tufanın meydana geliş nedeninden bahsedilmese de geleneksel Türk dünya görüşünde tufanın bir gazap olarak tanrı tarafından insanlara gönderildiği düşüncesi ve inanması yatmaktadır.

Altay Türklerinin tufan inanışına göre dünya üç kere yıkılıp yeniden yaratılmıştır. Her yıkım ve yeniden yaratımın meydana getiricisi başka bir doğal unsurdur ve bu yıkılıp yeniden yaratılmaların üçüncüsü su ile gerçekleşmektedir (Dilek, 2014: 193). Verbitski tarafından Altaylardan derlenen bir başka tufan anlatmasında ise; Tanrı Ülgen mübarek insan Nama’ya yakın zamanda bir tufan geleceğini ve bu tufandan korunmak için bir gemi yapması gerektiğini söylemektedir. Nama, Tanrı Ülgen’in sözünü tutar ve gemiyi yaparak içine ailesini ve suların korkarak yanlarına gelen bütün hayvanları yerleştirir (İnan, 2006: 22-23, Harva, 2015: 104). Anlatmanın giriş kısmında gemiye aile dışında herhangi bir insanın alındığından bahsedilmemektedir. Ancak ilerleyen bölümlerde; “...*tufandan kurtulan bütün insan ve hayvanlar...*” (Harva, 2015: 105) şeklinde bir ifade yer almaktadır ve gemide Nama’nın ailesi dışında da insanların yer

aldığı düşüncesini uyandırmaktadır. Verbitski tarafından derlenen anlatmada Nama için “mübarek insan” ifadesinin kullanılmış olması bize göre tesadüfi bir durum değildir. Her ne kadar tufanın meydana geliş nedeni belirtilmese de tufandan korunması gerektiğinin özel ve tanrısal lütfâ erişmiş bir insana haber verilmesi; meydana gelecek olan felaketin tanrının gazabının sonucu olduğu ve tufanda yok olacakların tanrısallıktan uzak insanlar olduğu fikrinin ve inanmasının varlığını akla getirmektedir. Bununla birlikte geçtiğimiz bölümde de belirttiğimiz üzere, Türklerin tufan anlatmalarının ilişkide buldukları diğer toplumların tufan anlatmalarından esinlenerek meydana getirildiği varsayımı, bu anlatmada tufanın tanrının gazabı sonucu meydana geldiğini açıklayan kısmının, anlatmanın meydana getirilişi veya aktarımı esnasında unutulmuş olmasından kaynaklanma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Altaylardan A. V. Anohin tarafından derlenen tufan anlatmasında ise; yedi kardeş yer almaktadır ve tufan haberi boz tüylü, demir boynuzlu bir teke tarafından kardeşlere bildirilmektedir. Ancak tufan olacağından kardeşler halihazırda haberdardır ve kardeşler meydana gelecek su baskımından korunmak için bir gemi inşa etmektedirler. Bir zaman sonra depremler olup dağlardan ateşler püskürmeye başlamakta ve sonrasında yağmur yağıp her yeri su kaplamakta ve bu olaylar silsilesi yedi gün sürmektedir (Anohin, 2006: 19-21). Tufanın meydana geleceğinin yedi kardeşe Türk geleneksel dünya görüşüne göre tanrısal özelliklerle çevrelenmiş bir hayvan tarafından haber veriliyor olması, bu yedi kardeşin tanrının inayetine erişmiş insanlar olduğu fikrini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla gelecek olan felaket tanrının lütfuna erişmiş insanlar için bir son değildir, aksine tuhafının bu kardeşlere tanrı tarafından haber verilmiş olmasından yola çıkarak diyebiliriz ki aslında tufan yeni bir başlangıcın ilk anına işaret etmektedir. Bununla birlikte kardeş sayısının yedi olması da bize göre tesadüfi bir durum değildir. 7 sayısının başlangıçla ve yaratılışla ilişkisini de göz ardı etmemek gerekmektedir (Schimmel, 2011: 140-169). Yedi sayısı yaratılışla yaratılış da tanrısallıkla ilgilidir. Bu bağlamda kutsal olanın gözetilmesi, yeni dünyanın yaratımında ilk yaratılışta olduğu gibi her şeyin tanrısal güçle çevrelenmesi anlamına gelmektedir ve her ne kadar bu anlatmada tufanda kötülerin cezalandırılacağı söylenmese de iyilerin korunacağı ve tufandan kurtulacağı alt metinde verilmektedir.

Buryatlardan derlenen tufan anlatmasında yaratıcı bir adama gemi yapmasını emretmektedir. Yaratıcının emrini yerine getiren adamın ne işle meşgul olduğunu merak eden karısı adama ne yaptığını sorar ancak ondan bir cevap alamaz. Kocasından cevap alamayan kadına şeytan görünüp ve kocasının gemi yaptığını, yaptığı gemiye hemen binmemesini, ancak kocası kendisini dövmeye başlayınca binmesini söyler. Şeytanın sözünü tutan kadın gemiye binme sırası geldiğinde kocası onu dövme kadar binmekten kaçınır ve binmeyi kabul ettiği esnada şeytan da onlarla birlikte gemiye binmiş olur (Harva, 2015: 102). Bu anlatma şeytan yani kötülük fikrinin varlığını kabul etmekte ve tufanın dünyayı kötülüklerden ve günahlardan arındırmak için meydana geldiği düşüncesini desteklemektedir. Şeytan ancak adamın kadını dövmesinden sonra oluşan kargaşadan istifade ederek gemiye binebilmiştir. Dolayısıyla Buryatlara ait dünya görüşüne göre tufan iyi ile kötüyü ayırmak ve dünyayı iyilerle yeniden yaratmak üzerine gönderilmiş olan bir felakettir.

İslamiyet’in kabul edilmesiyle eski inanç sistemiyle ilgili bazı inanma ve uygulamalar terk edilmiş bazıları da iki sistemin sentezi haline getirilerek yaşatılmaya devam edilmiştir. Bu bağlamda tufanla ilgili efsaneleri yalnızca eski inanç sistemi üzerinden ele almak eksik bir değerlendirme yapmak demek olacaktır. Kur’an-ı Kerim’de tufan olayından şu şekilde geçmektedir: “Onlardan önce Nuh kavmi kulumuzu yalanlayarak “delidir” demişlerdi. O da sonunda Rabbine “ben mağlubum yardımını gönder” dedi. Biz de bunun üzerine gök kapılarını boşalan sularla açtık. Yeryüzünde kaynaklar fişkırttık; sular takdir edilen ölçüye göre birleşti. Onu tahtadan ve mihtan yapılmış gemiye bindirdik. Kendisine nankörlük edilmiş olan kişiye bir mükafat olarak, gemi nezaretimizde yüzüyordu. O gemiyi ibret olarak bıraktık; öğüt alan yok mudur? Benim azabım ve uyarım nasıl oldu?” (Kamer, 54/9-16). Kur’an’da yer alan bu bilgiler üzerinden tufan sularının iyi ile kötüyü ayırmak ve iyiyi ödüllendirip kötüyü cezalandırmak için gönderildiğini anlamak mümkündür. Bununla birlikte tanrının her şeyin sahibi ve yöneticisi olduğuna dair duyulan inanmaya bağlı olarak suların da onun buyruğuyla hareket ettiği açıkça ifade edilmektedir.

Tufan, anlam bakımından dünyanın yeniden yaratıldığı zamana işaret eden bir kavramdır. Dolayısıyla ilk yaratım anı ile doğrudan bir bağa sahiptir. Türk kozmogoni anlatmaları yaratımın sudan meydana geldiği inanmasını barındırmaktadır (Baysal, 2020: 149-160). Bu bağlamda su Türk kültüründe hem yaratımdan

önceki kaosu hem de yaratımdan sonraki kozmosu simgelemektedir. Bununla birlikte su, kaostan kozmosa geçerken ihtiyaç duyulan arınmayı da sağlayan kutsal unsurdur. Dünya kültürlerinin pek çoğunda ve Türk kültüründe yaratım esnasında su, insanlık için aşılması gereken en büyük sınavdır. Yaratım sürecinde suyla temas halinde olmak, suların çıkması, suya batmamak, suların kaybolmaması aynı zamanda arınmak, kutsanmak, tanrısal güç tarafından esirgenmek manasına gelmektedir. Bu nedenle sular altında kalmak tanrının inayetine ulaşamamak olarak yorumlanmalıdır.

Tufan anlatmaları ile meydana gelen yukarıda ifade ettiğimiz inanmalar, toplumsal hayatın sonraki dönemlerine de taşınmış ve suyun arındırıcı, yaratıcı ve kutsayıcı gücünden pek çok alanda yararlanılmıştır. Giriş bölümünde de belirttiğimiz üzere bir olayın ya da olgunun meydana getirdiği simgeler ve bu simgeler etrafında şekillenen inanma, düşünce ve uygulamalar, halk bilgisinin ürünü olan anlatmalara da yansımış, bu anlatmalar sayesinde kuşaktan kuşağa aktarılmış bu yolla inanmaların ve düşüncelerin sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Bu bilgiler ışığında Türk inanç sisteminin bir ürünü olan tufan simgesinin Türk efsanelerine yansımaları ele alalım.

2. Türk Dünyası Efsanelerinde Tufan Simgesini

İnsanın içinde bulunduğu evreni anlamlandırma ve evrene dair cevabını bilmediği sorulara cevap bulma ihtiyacını karşılama işlevi olan mitler, sonraki dönemlerde sahip olduğu bu işlevi efsanelere devretmiştir. Mitik anlatmaların inanma ve kutsallık bakımından işlevlerini yitirmesiyle insanoğlunun kutsallık ihtiyacını karşılayan metinler efsane metinleri olmuştur (Ekici 2005: 228). Bu bağlamda bu metinler inanç sistemlerinin yaratıcısı ve taşıyıcısı konumundadır.

Efsaneleri mitik anlatmalardan ayıran özellik ise mitlerde mevzu edilen zaman ve mekân ilksel zaman ve mekânken; efsanelere konu olan zaman ve mekânların günümüz dünyasına ait zaman ve mekânlar olmasıdır (Ergun, 1997: 46). Bununla birlikte mitler bir toplumun inanç sisteminin ana hatalarını oluşturan ana kaynak iken, efsaneler daha ziyade bu inanç sisteminin veyahut dünya görüşünün meydana getirdiği bilginin sürdürülebilirliğini sağlama görevine sahiptir. Başka bir ifade ile mitler dini bir yön taşıyan efsaneler için böyle bir sınırlama yoktur. Ancak yukarıda belirttiğimiz üzere efsane, insanın inanma ve bilme ihtiyacını karşılayan bir edebi türdür. Bu bakımdan mitik anlatmalara konu olmuş olay ve olguların izlerini efsanelerde rastlamak mümkündür.

Efsaneler, halk tarafından meydana getirilen edebi yaratmalar olması sebebiyle hali hazırda bir kültür ürünüken; inanç sistemine ait unsurların geçmişten günümüze taşınmasını sağlamasıyla da kültür aktarıcısı konumuna gelmiştir. Efsanelere konu olan inanmalar, bu inanmaların dayandığı kökler efsaneler sayesinde hafızalarda kalmakta ve kültürel bellekte korunmaktadır.

Dünyanın yeniden yaratıldığı dönemi anlatan tufan anlatmalarının, kökensel benzerliği nedeniyle ilk yaratılışa dair anlatmalarla birlikte değerlendirmek uygun olacaktır. Türkler dünyanın suyun içinden çıkarak yaratıldığına inanmakta ve önceki dönemi kutsallıktan, tanrısalıktan uzak bir kaos dönemi olarak adlandırmaktadır (Baysal, 2020: 148-160). Suyun içerisinden çıkan toprakla meydana gelen ilk kutsal mekân ve bu mekânın meydana getirildiği ilk kutsal zaman aynı zamanda kaosun sona erdiği ve bir düzenin yaratıldığı zaman ve mekândır. Dolayısıyla Türk inanç sistemine göre sudan çıkmak insanlığa bir düzen ve kutsallık vermiştir. Tufan anlatmalarında da dünyanın ilksel zamandan önceki dönem gibi sularla kaplanacağı, bir başka ifade ile kaosun geri geleceği açıkça ifade edilmekte ve tanrı tarafından bir insana gemi yapılması emredilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere suların yeryüzünü kaplaması kaosu işaret etmektedir ve ilksel zamandan önceki kaotik döneme dönüş demektir. Burada tanrı tarafından yapılması emredilen gemi, tanrının inayetinin bir simgesidir. İlk yaratımda olduğu gibi içinden çıkan toprakla dünyanın yaratılmasına vesile olan su, bu sefer çekilerek insanlığa yeni bir zaman ve mekân vermektedir. Bu zaman ve mekân eskisinden farklıdır, suların çekilmesiyle başlayan hayat bir önceki ile ilişkili ancak devami değildir ve yeni bir düzeni simgelemektedir. Sular altında kalan dünya eskinin izlerini geride bırakmış, suların içinden yeni bir kimlikle çıkmıştır. Bu bakış açısıyla tufanın başlangıcında var olan düzeni alt üst eden, kaosa neden olan su, tufanın sonunda insanoğluna yeni bir hayat vermiştir.

Türk inanç sisteminin tufan olgusuyla ilgili kendine özgü bir bakış açısı olsa da farklı coğrafyalarda yaşayan Türklerin mensubu olduğu üç semavi din de Türklerin tufan olgusuna bakışımı etkilemiştir. Musevilik, İsevilik ve İslamiyet'te tufan, tanrının yoldan sapan günahkâr kullara gönderdiği bir cezadır ve bu cezadan tanrının lütfuna eren Nuh (ya da Noah) peygamber ve ailesi kurtulabilmektedir (Baysal, 2020: 100-102, 130-131). Bu bağlamda bu üç dinin tufanla ilgili bildirdikleri de Türklerin özlerine ait tufan inanmasıyla birleştirilmiş ve günümüz inanmalarına yansımıştır.

Türk dünya algısında tufan kavramı varlık ve yok oluş, ceza ve ödül, arınma ve kutsanma, ölüm ve yeniden yaratım gibi pek çok alt anlamı içinde barındırmaktadır. Bu kavramın efsanelere yansımaları da bütün bu alt anlamları içerir şekilde olmuştur. Ancak burada tek bir farka değinme gerekliliği doğmaktadır. Tufan mitleri yeryüzü genelini ele alan evrensel anlatmaların, bu kavramın simgesel olarak yaşatıldığı efsaneler lokal coğrafyalarda ve bu coğrafyalarda yaşayan canlıları konu edinmektedir. Biraz daha açmak gerekirse evrensel boyuttaki anlatma ve inanmalar efsaneler sayesinde yerel anlatmalara ve bu anlatmalara bağlı inanmalara dönüşmüştür.

Biz makalemizde önceden başka araştırmacılar tarafından Türk dünyasının çeşitli bölgelerinden derlenmiş yirmi yedi efsane ile Türk inanç sistemindeki tufan algısının efsanelere yansımaları ortaya koyacağız. Bu efsaneleri de temaları bakımından gruplandırdığımız üç alt başlıkta inceleyeceğiz.

2.1. Dünyanın Yok Oluşu ve Yeniden Yaratılışı Temalı Efsaneler

Bir inanma ve kabulün sürdürülebilirliğini sağlamak kimi zaman inanmaya temel olan metnin doğrudan farklı bir tür yapısı içine yerleştirilerek kimi zaman da bir alt metin olarak verilmesi başka bir ifade ile simgesel olarak ifade edilmesiyle mümkün olmaktadır. Türk kültüründeki tufan algısının sürdürülebilirliği de diğer bütün halk bilgisi ürünleri gibi bu şekilde gerçekleşmektedir. Türklerin tufana dair inanmalarına temel olan anlatmaları yukarıda da belirttiğimiz üzere insan, tanrı ve su merkezlidir. Bu anlatmalara göre tanrı bir sebepten ötürü dünyayı sular altında bırakmaya karar verir ve bir gemi yapması için insanoğlundan bir kişiye haber verir ve o gemi sayesinde hayvanlar ve gemiyi inşa edenler kurtulur. Burada ana tema tanrının o veya bu şekilde istemesi halinde yeryüzünü ve üzerinde yaşayan herkesi yok edip sonrasında yeniden yaratabilecek kudrete sahip olmasıdır. Bu yok ediş ve yeniden yaratışın Türk inanç sistemindeki sağlayıcısı sudur. Bu sebeple Türk inanç ve düşünce dünyasında yok etmek ve yeniden yaratmak eylemleri su ile ilişkilendirilmiştir.

Türk dünyası efsanelerini incelediğimizde dünyanın yok edilip yeniden yaratılışını konu edinen farklı toplumlara ait üç tufan efsanesi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan ilki Azerbaycan'dan derlenen *Kosmik Gaza* Efsanesidir. Efsaneye göre, Nuh dünyayı suların kaplayacağını haberini alıp, bir gemi yapmaya başlamaktadır. Gemiyi yapmayı bitiren Nuh tufanda kaybolmasınlar diye hayvanların hepsinden birer çift de gemiye koyar ve o esnada yaşlı ak saçlı bir kadın Nuh'un yanına gelip "Beni de götür." der. Nuh da kadına söz verir ancak sözünü unutur. Gün gelip her yer suyla kaplandığında Nuh'un aklına kadın gelir ve öldü mü kaldı mı diyerek evinin oraya gider. Yaşlı kadının evine yaklaştığında görür ki kadın yaşamakta ve ip eğirmektedir. Nuh bunun üzerine kadının keramet sahibi biri olduğunu anlar (Ergun, 1997: 101). Anlatmanın konusuna bakıldığında doğrudan Türk inanç sistemindeki tufan olayının bu efsane metnine aktarıldığını görmekteyiz. Ancak tufan mitlerinden farklı olarak Nuh bu anlatmada kurtarmaya söz verdiği kadını kurtarmayı unutmakta; sonrasında kadın aklına gelip onu aramaya başladığında da kadının aslında keramet sahibi biri olduğunu ve suların altında kalmadığını görmekteyiz. Türk inanç sisteminde tufan suları yalnızca kötülere diğer bir ifade ile tanrının gazabını hak edenleri yok etmektedir. Dolayısıyla helak edilmemek için tanrıyla ilişkinin iyi olması gerekmektedir. Burada bizim vurgu yapmak istediğimiz ana nokta ise tufanın su ile geleceği inanmasının yaşatılıyor oluşudur. Su, Türk tufan mitlerinde tufan yok oluşun ve yeniden yaratımın sağlayıcısıdır kabulü ve inanması bu efsanenin meydana getirildiği sürede de yaşamaya devam etmektedir. Şüphesiz bu durumun bir diğer nedeni İslamiyet'te de tufanın su ile gerçekleştiğine duyulan inanmadır.

Kırgızistan'dan derlenen efsanede ise; tanrının gazabı sonucunda bütün dünyayı su kaplamaktadır. Bu suyun akışı sayesinde dereler, dağlar yeryüzü şekilleri meydana gelmiş, yeryüzünden canlıların silinmemesinin nedeni de Nuh peygamberin gemiye her bir hayvandan bir çift almasıdır (Ergun, 1997: 149).

Efsanede tufanın meydana gelmesinin nedeni olarak tanrı gazabı görülmektedir. Bu bakımdan efsane Türk-İslam tufan inanmalarıyla büyük oranda benzerlik göstermektedir. Tanrı kendine yakın olan kulları her türlü felaketten uzak tuttuğu gibi, hoşnut olmadıklarını da yok edebilme kudretine sahiptir. Efsane eski Türk inanç sistemindeki tufan inanmasıyla İslam dininin kabul ettiği inanmayı birleştirmiş ve dünyanın su ile gelen bir tufan sonucunda yıkılıp yeniden yaratıldığı inanmasını yaşatmaya devam etmiştir.

Doğrudan tufan olayını konu edinen bir diğer efsane de Çuvaş Türklerine aittir. Çuvaş Türklerinden derlenen *Dünyayı Suyun Alması* efsanesine göre; Tanrı kendisine isyan eden insanları cezalandırmak için yeryüzünü sularla kaplayarak insanları öldürmek istemektedir. Ancak herkesi öldürürse dünya üzerinde onun adını anacak kimse kalmayacağını düşünüp, Nuh'a bir gemi yapmasını ve her hayvandan bir çift bu gemiye koymasını söylemektedir. Nuh hanımına nedenini söylemeden gemi yapmaya koyulur. Bu esnada şeytan da Nuh'un karısını dolduruşa getirip, Nuh'u sarhoş etmesini ve gemiyi neden yaptığını öğrenmesini istemektedir. Şeytanın sözünü tutan kadın Nuh'u sarhoş edip ve gemiyi neden yaptığını öğrenir ve bunun üzerine şeytan gemiyi yıkar. Ancak tanrı Nuh'a yardım eder ve Nuh gemiyi yeniden yapar. Gemi yapımı bitince yağmur yağmaya başlar, şeytan Nuh'un karısını "*Gir şeytan*" demeden içeri girme diye tembihler. Kadın uzunca süre gemiye binmez ve bunun üzerine Nuh sinirlenip "*Gir şeytan*" der. Kadınlı şeytan da gemiye biner (Ergun, 1967: 511). Bu efsane Buryatlardan derlenen tufan mitiyle neredeyse aynıdır. İki metin arasındaki tek fark Çuvaşlardan derlenen efsanede geminin inşasını gerçekleştirecek olan kişinin adının verilmesidir. Eski ve yeni inanç sistemlerinin benzerliği bu efsane üzerinden açıkça görülmektedir. Su her iki dinsel yapıda da tanrı ile birlikte varlığını sağlayıcısı ve yok edicisi konumundadır.

Türk Dünyasından derlenmiş bu üç anlatmanın da ortak noktası eski Türk inanç sistemiyle İslam dinin tufana dair kabullerini birleştirmeleridir. Gerek eski Türk inanç sisteminde gerekse Kur'an-ı Kerim'de yer alan tufanla ilgili surelerde (Baysal, 2020: 130-131) tanrı su vasıtasıyla yeryüzünü yok etmiştir. Mitik anlatmalarda varlığın başlangıcı, sonu ve yeniden yaratımın aracı olarak karşımıza çıkan tufan ve su kavramlarının, simgeledikleri bu anlamlar mitlerden sonra yaratılan efsanelere de taşınmış ve yaşatılmaya devam etmiştir.

2.2. Ödül ve Ceza Temalı Efsaneler

Halk anlatmaları üzerinden ait oldukları topluma ve bu toplumdaki bireylerin düşünce yapılarına ve davranış şekillerine bir başka ifade ile toplum psikolojisine dair bilgi edinmek mümkündür. Bu anlatmalar bize toplumların inançsal, kültürel değerleriyle birlikte toplumun hukuksal, siyasal ve psikolojik durum ve davranışlarının biçimleniş temellerini de göstermektedir.

Kültür, bir topluma ait bireylerin psikolojisi, inancı, ahlaki değerleri ve bu psikoloji, inanç ve ahlaki değerle ortaya koyduğu davranış parçalarının anlamlı örüntülerinden meydana gelen bir bütündür (Bock, 2001: 96). Dolayısıyla bireyin ve ait olduğu toplumun ortaya koyduğu her ürün doğrudan birbiriyle ilişkilidir. Buradan hareketle bireye ait davranışları da kültürün bir parçası olarak görmek, her hareketi kültürel değerlerle meydana getirilmiş bir sonuç olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Toplumsal hayattaki düzeni sağlayabilmek adına, her toplumun kendi yaşam normlarına uygun davranışlar ortaya çıkmıştır. Bu davranışları yönetmek bu sayede toplumsal düzeni sağlamak için de ödül ve ceza kavramları geliştirilmiştir (Özmen, 2019: 3). Ödül ve ceza kavramlarının birey üzerindeki yaptırım gücü sayesinde toplumsal bir düzen sağlanmakta ve toplumsal bütünlük korunmaktadır.

Ödüllendirme ve cezalandırma yoluyla yönetme ve yönlendirme mitik anlatmalarda ve kutsal kitaplarda da karşımıza çıkan bir durumdur. Semavi olsun olmasın dinler, uyulması gereken kuralları ve kaçınılması gereken yasakları içinde bulundurmaktadır. İnanç sistemlerinin içinde, tanrı tarafından seçilmiş olduğuna inanılan insanlar ile kutsal kabul edilen metinlerdeki kural ve yasaklara uyan insanlar için ödül sistemi; uymayanlar içinse ceza sistemi bulunmaktadır. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse, ölümden sonraki hayat inanmasına sahip dinlerin kabulüne göre insanoğlu için en büyük ödül cennet, en büyük ceza da cehennemdir. Vaat edilen ödüle ulaşmanın da yolu ölümden önce tanrının buyruklarına uymaktır. Bu bağlamda bu dinlere mensup toplumlar yaşam süreleri boyunca inançları gereği birtakım normlar meydana getirmiş ve yaşamını bu normlar çerçevesinde sürdürmeye özen göstermişlerdir.

Türk tufan anlatmalarını incelediğimizde tufan olayının açıkça bir olay sonucunda gerçekleşen ceza olarak gönderildiği ifade edilmese de tufanın tanrısal ve göksel özelliklerle çevrenmiş kişilere bildiriliyor olması, aslında tanrının inayetine sahip kişilere yeni dünya düzeninin meydana getirilmesi aşamasında kurucu kişi görevini verdiğini göstermektedir. Bu bağlamda bu kişilerin tanrıya yakın oldukları için ödüllendirildikleri; sular altında kalan insanların ise tanrı gazabına maruz kalıp cezalandırıldıkları sonucunu çıkarmak mümkündür. Tufan mitlerinde alt anlam olarak yer alan bu durumun efsanelere yansması ise daha açık bir şekilde olmuş ve bu alt anlam çeşitli efsanelerin ana teması haline gelmiştir. Örneklerle bu durumu açıklayalım.

Aksaray'dan derlenmiş *Acıgöl Efsanesi*'ne göre; Sofular isimli köye havanın fırtınalı olduğu bir gün uzun sakallı, yaşlı bir adam gelip köydeki bütün evlerin kapılarını çalarak ekmek ve su ister. Ancak köy halkından hiç kimse yaşlı adama yardım etmez. Yaşlı adama köyde yardım edip ekmek ve su veren tek kişi kocası askerde olan, yeni doğum yapmış kadındır. Yaşlı adam bu yardımı üzerine kadına; "*Kızım çocuğunu da al ve şu dağa çık. Dağın tepesine gelene kadar ardına bakma*" der. Çocuğunu da alıp yola koyulan kadın dağın tepesine varmak üzereyken dayanamaz ve arkasına bakar ve o esnada göğsünden sular fışkırıp bütün köy sular altında kalır, kendisi ve çocuğu da taş döner (Aydoğan, 2020: 192-193). Hem İslamiyet öncesi Türk dünya görüşünde hem de İslamiyet'in kabulünden sonra meydana getirilen inanç ve düşünce sisteminde kapıya gelen muhtaç bir kimsenin geri çevrilmesi hoş karşılanmamaktadır. Bu bağlamda yaşlı adamın köydeki hanelerin kapılarını çalarak ekmek ve su istemesi ancak bu isteklerinin hiç kimse tarafından ona verilmemiş, yalnızca bir kişi tarafından yaşlı adama yardım edilmiş olması doğrudan Türk inanç sistemine ve geleneksel Türk dünya görüşüne aykırı bir durumdur. Türk kültüründe kapıya gelmiş ve yardıma ihtiyaç duyan kimse "*tanrı misafiri*" olarak görülüp, eve buyur edilmekte ve ihtiyaçları karşılanmaktadır (Altunbay, 2016: 360-361). Burada tanrı misafiri inanması ve kabulü oldukça önemlidir. Kapıya gelen kişi artık herhangi biri değildir. Bir bakıma tanrının zuhur etmiş hali veyahut sınavıdır. Bu bağlamda bu kişiye karşı yapılan her hareket esasında tanrıya karşı yapılmış olacaktır. Anlatmada kapı kapı gezen kişinin kim olduğu açıkça dile getirilmemiştir ancak uzun sakallı ve yaşlı olduğu özellikle ifade edilerek bu kişinin esasında önemli ve tanrısal lütfâ erişmiş bir zat olduğu vurgusu da üstü kapalı bir şekilde yapılmaktadır. Dolayısıyla köy halkı hem tanrının sevdiği bir kula yardım etmedikleri için hem de kapılarına gelen bir muhtacı geri çevirdikleri için cezalandırılmışlardır. Bu ceza da ilk kozmik cezadaki gibi bir su felaketiyle meydana gelmiştir. Anne ve çocuğun taş dönmeye ise kendilerine sunulan kurtulma fırsatını geri çevirmelerinden kaynaklanmaktadır.

Tatarlardan derlenen bir efsaneye göre; Tataristan'da halkın bolluk bereket ve refah içinde yaşadığı bir köy vardır. Bir gün bu köye bir dilenci gelir. Bu dilenci kapı kapı gezip insanlardan yiyecek bir şeyler ister ancak köy halkından kimse dilenciye yardım etmez. Kendisine kimsenin yardım etmediği köyden ayrılan dilenci de beddua eder ve köyün olduğu yer suyla dolar (Seyidoğlu, 2007: 29).

Tatarlardan derlenen bir diğer efsaneye göre ise; bir gün yaşlı ve açlıktan yürümeye dermanı olmayan bir dilenci bir köye gelir ve evlerin kapılarını çalıp yardım ister. Köylüler adama yardım etmemekle birlikte küfürler edip, köpeklerini de üzerine salarlar. Zor zahmet köyden çıkan yaşlı adam köye beddua eder ve bütün köy sular altında kalır (Alptekin, 2001: 155).

Ankara'nın Beypazarı ilçesinden derlenmiş olan efsaneye göre; Beypazarı'na bağlı Karaköy isimli bir köy bulunmaktadır. Bir gün bu köye kıyafetleri yırtık dilenci kılıklı ihtiyar biri gelir. Köyde kimse tarafından hoş karşılanmayan, misafir edilip kendisine ekmek verilmeyen adama yalnızca bir kadın ekmek ve su verir. Bunun üzerine ihtiyar adam kadına "*Sen benim arkamdan gel köyden çikalım*" der, kadın aslında pir olan adamı takip eder, ancak yürürken merakına yenik düşüp arkaya bakar ve köyün sular altında kaldığını görür. Pir kendini dinlemeyen kadını da orada taş çevirir (Ergun, 1997b: 363). Yukarıdaki efsanelerde olduğu gibi kapısına geleni geri çevirenler tanrının gazabıyla karşılaşır ve yok edilirler. Burada önemli olan nokta tanrı gazabının kendini su ile gösteriyor olmasıdır. Bu yok ediş herhangi bir doğal afet şeklinde gerçekleşebilirken doğrudan suların köyü yok etmesiyle gerçekleşiyor olması ile tanrının gazabıyla tufan sularının yeryüzünü doldurup kötülere yok ediyor olması aynıdır. Burada önemli bir diğer nokta da köyün göle çevrilmesidir. Bilindiği üzere eski Türk inanç sisteminde göller kara iyelerin, akarsular da ak iyelerin mekânlarıdır (Baysal, 2020: 177-197). Göller, kara iyelerin mekânları olması sebebiyle kaotik bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda

köyün bir akarsu tarafından değil de göl haline getirilerek yok edilmesi yaratılıştan veya yeniden yaratılıştan önceki tufan sularıyla göl sularını benzer kılmaktadır. Tıpkı tufan anlatmalarında olduğu gibi iyiler bu kaos sularından kurtulurken kötüler suların altında kalarak can vermektedir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet’inden derlenen Tuz Gölünün oluşum efsanesine göre; Tuz Gölünün bugün olduğu yerde geçmiş zamanda cimri bir kadına ait bağ ve bahçeler vardır. Dervişin biri bir gün bu kadının bağına varır, evinin kapısını çalar ve ondan bir salkım üzüm ister, fakat kadın bağda üzüm olmadığını söyleyip, dervişini gönderir. Derviş de kadının yalan söylediğini anlar, beddua eder ve bağlar tuz gölüne dönüşür (Sakaoğlu, 2012: 133-134).

Yunanistan’dan derlenen efsaneye göre; bir ermiş bir köye gidip ve köyün muhtarından bir hasırlık yer istemektedir. Ancak muhtar ermişe istediğini vermiyor ve ermişini kovuyor. Bunun üzerine ermiş اساسını yere vurup su çıkarıyor ve muhtara ve köye çoğalmasınlar diye beddua ediyor (Ergun, 1997: 61).

Sapanca Gölü’ne dair efsanede ise; bir derviş bir gün bir köye gitmekte ve köydeki bütün evlerden yiyecek istemekte ancak tarlada çift süren yaşlı kadından başka hiç kimse ona yiyecek bir şey vermemektedir. Derviş de yaşlı kadına; “*Nine öküzünü sapanını al benimle gel der.*” Nine ve derviş köyden uzaklaştıktan sonra arkalarına baktıklarında her yerin suyla kaplandığını görürler (Ayva, 2019: 244).

Sapanca Gölü ile ilgili anlatılan başka bir efsaneye göre; eskiden Sapanca gölünün olduğu yerde küçük bir şehir yer almaktadır. Bu şehre bir gün bir yabancı gelir ve şehrin sakinlerinden yardım ister, ancak ona yalnızca bir demirci yemek ve yatak verir. Bunun üzerine aslında evliya olan yabancı şehri lanetler ve şehirde demirci dışında yaşayan herkes sular altında kalarak ölür ve şehrin yerine dolan sular göl olur (Görkem, 1987: 129).

İzmir Yamanlar dağında yer alan Karagöl meydana gelişi ile ilgili derlenen efsanede ise; Yamanlar dağının tepesinde eskiden bir köy vardır. Bu köye bir gün Hızır’ın yolu düşer. Üstü başı perişan haldeki Hızır köylülerden yardım ister, ancak ona kimse yardım etmez. Köyde yalnızca bir kadın Hızır’ın yardım isteğini kabul edip ona pişirdiği börekten vermiş. Sonra Hızır bu kadına; “*Haydi kızım buradan gidelim*”, der. Kadın Hızır’la birlikte köyden çıkar gider ve köy sulara gömülür (Ergun, 1997b: 372).

Konya Ereğli’den derlenen Acı Göl efsanesine göre; Hızır, köy köy gezerek hanelerden ekmek ister. Ancak Hızır’a iki çocuklu bir kadından başka kimse yardım etmez. Bunun üzerine Hızır; “*Çocuklarını al, arkana bakmadan köyden çık.*” der. Hızır’ın sözünü kadın ve çocuklar köyden çıkarlar ve köy suyla kaplanır (Ayva, 2019: 239).

Malatya Adıyaman il sınırında yer alan Abdülharab Gölü’nün oluşumu ile ilgili anlatılan efsaneye göre; bir gün köye yaşlı bir adam gelir ve kimin kapısını çalsa kapıdan gönderilir, hiç kimse adamı misafir etmez. Yaşlı adam köyden giderken çobana rastlar, çoban adamı misafir etmek ister. Yaşlı adam çobanın misafiri olur evinde kalır. Çoban sabah uyandığında yaşlı adamı bulamaz. Bunun üzerine evden çıkmak isteyen çoban kapıyı açtığında yağmur sularının köyü doldurduğunu ve köyün yerinde artık bir göl olduğunu görür. Çoban o an yaşlı adamın Hızır olduğunu anlar (Alptekin, 2001: 163-164).

Elazığ’dan derlenen Gölcük isimli efsaneye göre; dilenci bir kadın kılığında giren Hızır bir mahalleye gider ve buradaki evlerden tuz ister. Mahalledeki evlerden yalnızca biri Hızır’a tuz verir. Bunun üzerine Hızır’ın bedduyasıyla bu hane dışında mahalledeki bütün evler sular altında kalır ve orada göl oluşur (Görkem, 1987: 129).

Düzce’den derlenmiş *Efteni Gölü Efsanesi*’ne göre; eskiden Efteni Gölünün olduğu yerde bir köy vardır. Bir gün Hızır bu köye gelir ve bir evin kapısını çalar. Hızır kapıyı açan kadından ekmek ister. Ancak kadın Hızır’a ekmek vermez ve kapıyı yüzüne kapatır. Hızır, bu olaya sinirlenip “*Allah bu köyü suya gark etsin!*” der ve köy bugünkü göle dönüşür (Görkem, 1987: 129, Sakaoğlu, 2013: 129-130). Hızır, geleneksel Türk dünya görüşünde ve inanç sisteminde kültleşmiş, kutsallığına inanılan, darda kalana yardım eden, bereketin sağlayıcısı, iyileri ödüllendirip kötülerini cezalandıran bir kimse olarak karşımıza çıkmaktadır (Ocak, 1990: 64-66). Kültler, tanrıyla doğrudan ilişkili hatta tanrının yeryüzündeki yansıması olan unsurlardır. Bu bağlamda kült etrafında meydana gelen bütün inanma ve uygulamalar, doğrudan tanrıya

yönelik olarak görülmelidir. Dolayısıyla Hızır'ı kapıdan çevirmek, tanrıya baş kaldırmak, saygısızlık yapmak bir diğer ifade ile onu tanınamak anlamına gelmektedir. Konuyu kapıya gelen kişinin Hızır olduğunu kapıyı açan kadının bilmeme ihtimalini göz önünde bulundurarak ele alacak olursak yine yapılan hareketin ahlaki ve toplumsal değerlere aykırı olduğu açıktır. Dolayısıyla yapılan bu hareket geleneksel Türk dünya görüşünde hoş karşılanmayan, ahlaki değerlere uzak ve kabul edilemez bir harekettir ve bu sebeple anlatma bir cezalandırma ile bitmiştir.

Edirne'den derlenen *Gölbaba Efsanesi*'nde ise; Gölbaba bir gün dilenci kılığına girerek, halkını denemek için bir köye gitmektedir. Gölbaba, köydeki her hanenin kapısını çalarak onlardan yiyecek istemekte, ancak köy halkı yemekleri olmasına rağmen kapılarına gelen dilenciye geri çevirmektedirler. Gölbaba köyden çıkarken son bir kapıyı çalar ve kapıya bir kadın çıkar. Kadın fakirdir ve kapısına gelen dilenciye verecek yemeği yoktur. Tencerede de çocuklarını oyalamak için tezek bulunmaktadır. Bunları olduğu gibi misafirine anlatır ve Gölbaba kadına çocuklarını alıp kendisini takip etmesini söyler. Kadın ve çocukları köyden ayrıldıkları anda bütün köy sularla kaplanır ve göl olur. Merakına yenik düşüp geriye bakan anne ve çocukları da taş kesilir (Sakaoğlu, 2013b: 327). Efsanede de açıkça belirtildiği üzere tanrının inayetine erişmiş Gölbaba isimli zat halkı bir sınava tabi tutmaktadır. Gölbaba'nın köy halkını tabi tuttuğu sınavın açlık olması tesadüfi bir durum değildir. Açlık insan bedeninin giderilmesi gereken en önemli ihtiyaçtır. Bununla birlikte Türk kültüründe aç doyurmak bir kahramanlık ve beylik göstergesidir (Ergin, 1999: 5-7; Arat, 2008: 873, Ergin, 2008: 87). Kahraman ve yiğit olan insan da şüphesiz tanrının inayetine erişmiş, kutsanmış insandır. Bu bakış açısıyla Gölbaba köy halkının tanrının arzu ve beklentilerine ne kadar uyduklarını test etmektedir demek yanlış olmayacaktır. Köylülerin Gölbaba'ya yardım etmemeleri, tabi tutuldukları sınavı geçememeleri ve tanrının gazabına maruz kalmaları manasına gelmektedir. Bu gazaptan bir tek Gölbaba'ya yardım etme niyeti olan ancak durumu olmayan kadınla çocukları kurtarılmayı hak etmiştir. Ancak kadının da ardında olanları merak etmesi ve bu merakına yenilmesiyle onlar da cezalandırılmışlardır.

Elazığ'dan derlenen *Hazar Gölü Efsanesi*'ne göre; genç bir karı koca çocuk beklemektedir. Karısının doğum sancılarının başlamasıyla ona yardım bulmaya giden adama yaşadıkları köyden kimse yardım etmez. Bir tek yaşlı bir kadın doğum yapan kadına yardım etmeyi kabul eder. Bebek doğar, adam yaşlı kadını evine bırakmaya hazırlanır. Kapıyı açtıkları anda bütün köyün sular altında kaldığını yalnızca kendi evlerinin suya batmadığını görürler (Sakaoğlu, 2012: 182-183). Yukarıda da belirttiğimiz üzere geleneksel Türk dünya görüşünde muhtaca yardım etmek, aç doyurmak, tanrı misafirini ağırlamak bir görev niteliğindedir. Bunun yapılmaması tanrının buyruğuna karşı gelmek olarak görülmektedir. Bu efsanede köyden yalnızca yardıma muhtaçlarla yardım eden kadının kurtulması, onların tanrının inayetine eriştiğinin bir göstergesidir. Tıpkı Nuh ve ona inananların tufan sularından kurtulması gibi onlar da köyü yok eden sulardan kurtulmuştur. Köyü yok eden sular onlara yeni bir hayat imkânı sağlamıştır. Tufan olayındaki gibi su kimileri için sonun simgesiyken; kimileri için de yenilenmenin, yeni hayatın ve düzenin simgesi olmuştur.

Kırgız sahasından derlenen diğer bir Issık Göl efsanesinde ise; dinsiz, ahlaksız bir halktan bahsedilmektedir. Bu halka mensup bir kadının yapmış olduğu ahlaksızlıkla Allah bütün köylüğü öldürür ve köyü de sularla kaplar (Diykanbayeva, 2004: 307). Tanrının emir ve yasaklarına karşı gelmek, ahlaksızlık yapmak bütün inanç sistemlerinde cezalandırılmayı hak eden bir durum olarak görülmektedir. Eski Türk inanç sisteminde her ne kadar tufan olayının nedeni açıklanmasa da "mübarek kul" olarak anılan kimseye tufanın haberinin verilmesi gazabın yalnızca tanrıya karşı gelenler için olduğunu alt anlam olarak vermektedir. İslam inancında da tufan tanrıya karşı gelenleri yok etmek amaçlı gönderilmiştir. Bu efsanede tanrı köylüleri köyü sularla kaplamadan önce öldürmektedir. Bize göre köyün sularla kaplanması inanması buradaki ahlaksızlığın su ile arındırılması, başka bir formda olsa da o alanda yeni bir hayatın başlamasına imkân verildiğini göstermek için anlatmaya eklenmiştir. Anlatmada suyun maddesel olarak bir arınma sağlaması durumu ile manevi anlamda da suyun arındırıcılığı ve yeniden hayat verme işlevlerine gönderme yapılmaktadır.

Samsun Terme'ye bağlı Gölyazı Köyünde Simenit isimli bataklık gibi görünen bir göl vardır. Göle dair efsaneye göre; eskiden Amazonlar buralarda yaşamaktadırlar. Bugün gölün olduğu yer de onların yaşam alanlarıdır. Herkesi korkutan bu kadınlar Allah'ın gazabıyla helak edilip, köyleri de suyla doldurulmuştur

(Akçay, 2018: 63). Korku salarak yaşadıkları toplumun düzenini bozan insanlar tanrı katında suçlu olarak görülmesi ve cezalandırılmalarının sebebi şüphesiz düzenin sahibinin tanrı olmasıdır. Bu nedenle kurulan düzeni bozmak tanrıya karşı gelmek olarak görülmelidir. Tanrının kurduğu ilk düzen dünyanın yaratılışdır. Bu düzenin bozulmasıyla insanoğluna tufan felaketi gönderilmektedir. Bu efsanede de tıpkı tufan anlatmalarında olduğu gibi düzen bozucular su ile cezalandırılmışlardır.

Kırgızistan Türklerinden derlenen Issık Göl efsanesine göre; babası tarafından gönlü olmayan bir han ile evlendirilen kızın bedduyasıyla yaşadıkları saray çökmekte ve olduğu alan suyla dolup göl olmaktadır (Brudny-Eşmambetov, 2017: 365-366).

Kırgız sahasından derlenen efsaneye benzer Azerbaycan'dan derlenmiş Kız Gölü efsanesinde ise; han bir gün pınar başında bir kız görüp âşık olur. Fakat âşık olduğu kız, hanın çobanını sevmektedir. Bunu duyan han sinirine yenilir çobanı mahkûm eder. Bunu duyan kız hana yalvarmaya gider ve ağlar. Gece gündüz durmadan ağlayan kızın gözyaşlarına bulutlar, ırmaklar da dayanamaz, kıza doğru akıp, yağmaya başlarlar ve hanın sarayı suyla dolup göl olur (Sakaoğlu, 2012: 101-102). Anlatmada kız ve çoban masum insanlar olması sebebiyle kızın gözyaşları tanrının katında bir cevap bulmakta ve hem gökyüzünden hem de yeryüzünden tanrının suları kızın feryadına katılmaktadır. Bu bağlamda tanrının masum kullarının canını yakmış olan han ve sarayı da sular altında bırakılarak yok edilmektedir.

Ardahan ve Kars sınırları içerisinde yer alan Çıldır Gölünün oluşumu ile ilgili efsaneye göre genç bir kız çeşme başında sevgili ile konuşurken suyu kapamayı unuttur ve su boşa akar. Boşa akan su bütün ovayı kaplar ve çıldır gölü oluşur (Boratav, 2012: 56). Su, Türk inanç sisteminde kutsal ve tanrının insanlara bir lütfu olarak kabul edilen bir doğa unsurudur. Dolayısıyla suyu boşa akıtmak hem suya hem de tanrıya yapılan bir saygısızlık olarak görülmelidir. Bu bakımdan insanlığa hayat kaynağı olarak gönderilen su, saygısızlık karşısında tanrı tarafından ona verilen yok edici olma özelliğiyle var olan düzeni ve hayatı ortadan kaldırmaktadır.

Kırgızistan'dan derlenen *Kırkoguz Efsanesi*'nde; Kırgızların Oğuzkan adlı atasının yirmi dört çocuğu olur, bu çocuklar bir gün oyun oynarlarken bozkurtla karşılaşılır. Bozkurt bu çocukların kendini öldüreceğini düşünür ve Allah'a dua ederek çok şiddetli yağmur yağdırır. Bu yağmur suları tufana dönüşür ve yirmi dört çocuğun yirmi üçünü öldürüp birini sağ bırakır, Kırgız soyu da bu çocuktan doğar (Ergun, 1977: 167). Bozkurdun duasının tanrı tarafından kabul ediliyor olmasının nedeni şüphesiz bozkurdun kutsal bir hayvan ve Türklerin atası olduğuna duyulan inanma ile ilgilidir. Bu nedenle bozkurda yapılan saldırı tanrıya yapılmış olmaktadır. Tanrıya karşı gelmenin cezası da yok edilmektir. Tanrının yağmur suları göndererek yirmi üç çocuğu öldürmesi ve bu sulardan tek bir çocuğu sağ çıkarması tufan sularının iyiyle kötüyü ayırt eden bir yapısı olduğunu göstermektedir. Sağ kalan çocuk tufan sularıyla arınmış ve yeni bir hayatın ve düzenin kurucusu olmuştur. Bu durum Türk tufan anlatmalarıyla birebir örtüşmektedir.

Tanrının kötülük karşısındaki ceza yönteminin kişileri ya da mekânları sular altında bırakarak öldürmesi kesinlikle tesadüfi bir durum değildir. Tufanla yok edilme geleneksel Türk dünya görüşünde insanlığın başına gelmiş en büyük cezadır demek yanlış olmayacaktır. Ancak bu cezanın muhatapları yalnızca tanrıya ve onun kullarına kötülük edenlerdir. Dolayısıyla böyle büyük cezanın içerisinde aynı zamanda arınma ve yeniden yaşam ödülü de bulunmaktadır. Çünkü tanrı yok etme ve hayat verme özelliğine sahiptir. Onun bu özelliğini üstlenen su, kötülükleri yok edip, iyilere yeni bir yaşam sağlayarak tanrının yeryüzündeki hakimiyetini ebedi kılmaktadır. Bu efsaneler bize Türklerin tufan inanmasını, tanrı ve su arasındaki ilişkiye dair hem eski inanç sisteminden hem de yeni dinin öğretilerinden edindikleri bilgileri koruduklarını göstermektedir. Yok edici unsur olarak suyun seçilmesi, yeni hayatın da başlamasının ümidine dayanmaktadır ki bu da bizi suyun insanlığı ilk yok ettiği tufan olayına götürmektedir. Bir başka ifade ile kutsal belleğin ürünü olan tufan inanması kültürel belleğe işleyerek toplumsal bellekteki yerini korumaya devam etmektedir.

2.3. Haber Verme Temalı Efsaneler

Hem eski Türk tufan anlatmalarında hem de İslami kabulde tufan tanrının mübarek kullarına haber verilmekte ve bu tufandan korunmaları için gemi yapmaları emredilmektedir. Dolayısıyla tanrı iyi kullarını gazabından esirgemekte ve onlara kurtulmaları için imkân vermektedir.

Anadolu sahasından derlenmiş üç efsanede tanrı tarafından sel felaketinin geldiği haber verilmektedir. Bu efsanelerden ilki Artvin'in Yusufeli İlçesine bağlı Taşkiran köyüne ait Yedi Eşik Yedi Beşik efsanesidir. Efsaneye göre; Taşkiran köyünde yaşayan halk selden kurtulmak için her yıl sırayla kurban kesmektedir. Kurban kesme sırası yaşlı bir kadına gelir fakat kadın kurban kesmek istemez. Sel suyu kadını uyarır, kadın sel suyunu tersler ve kurban kesmez. Bunun üzerine köyü sel basar, köydeki yedi ev yıkılır ve köyden yedi bebek ölür. Bunun üzerine köylüler her yıl sel zamanı gelmeden kurbanlarını keserler (Kalafat, 2011: 98). Eski Türk inanç sisteminde akarsular tanrının suları olarak kabul edilmekte ve tanrı tarafından görevlendirilen ruhlar tarafından bu sular korunmaktadır. Akarsuların etrafında yaşayan insanlar da iyelere kurbanlar kesilmekte bu sayede iyelerin gazabından kurtulup, güven içerisinde günlük hayatlarını sürdürmektedirler (Baysal, 2020: 187-197). Bize göre efsane bu inanmadan hareketle meydana getirilmiştir. Selden korunmak için kurban kesen halktan birinin suyun kendi tarafından uyarılmasına rağmen kurban kesmemesi toplumun geneli için bir gazap unsuru olmuştur.

Bursa'dan derlenmiş efsanede ise; Sarı Kız ineğini otlatırken derinden bir ses duymaktadır. Bu ses Sarı Kız'a; "*Sarı kız ha geldim, geliyorum. Ağlayarak mı geleyim, çağlayarak mı geleyim?*" diye sorar. Sarı Kız korkar ve kaçar. Eve döndüğünde durumu annesine anlatır, annesi de bir daha böyle bir durumla karşılaşır cevap vermesini söyler. Sarı Kız akşam yeniden ineğini almaya gittiğinde aynı ses Sarı Kız'a; "*Harlayarak mı geleyim, gürlereyrek mi geleyim?*" diye sorar, Sarı Kız da ona "*Harlayarak gel!*" der. Bunun üzerine taşlar yarılar, köpük köpük bir sel gelir ve her şeyi yok eder (Ergun, 1997: 45-46). Bu efsanede Sarı kızın ve annesinin gaitpen gelen sesin uyarısını anlamamaları üzerine maruz kaldıkları bir felaket söz konusudur.

Konya'nın Ilgın İlçesinden derlenmiş Çavuşçu Gölü efsanesinde anlatılana göre; bugün Çuvaş gölünün olduğu yerde eskiden Ilgın şehri kuruludur. Şehir çukurda kaldığı için sık sık sel olmaktadır. O dönemlerde şehirde halkın bakıp beslediği bir dişi köpekle yavruları yaşamaktadır. Bir kış günü şehrin üstüne kara bulutlar toplanmaya başlar ve hava kararır. Köpek ve yavruları da sürekli havlar. Bulutların iyice sıkışıp gündüzü geceye çevirmesiyle köpek yavrularını da alıp gider. Şehirde yaşayanların bazıları köpeği ve yavrularını takip ederler, bazıları da evlerini bırakmayıp şehirde kalırlar. Bir zaman sonra şehir yağmur sularıyla kaplanır ve göl olur. Köpeği takip edenler de gittikleri yerde yeni bir şehir kurarlar (Alptekin, 2018: 101-102). Eski Türk inanç sisteminde köpek iyi kabul edilmeyen, ölümün ve talihsizliğin sembolü olan bir hayvanken; İslamiyet'in kabulünden sonra avlanma sırasında yardımları sayesinde simgelediği olumsuz anlamlardan sıyrılmış, dostluğun ve sadakatin timsali halini almıştır (Çoruhlu, 2011: 178-179). Köpeğin kendine bakan halkı uyarıcı yönündeki hareketleri ve onu izleyenlerin felaketten kurtulmaları İslami döneme ait kabulün anlatmanın üretildiği sahada kabul gördüğünün kanıtı niteliğindedir. Bir bakıma tanrı onlara bu hayvanın suretiyle felaketi ve kurtulma imkânını haber vermiştir.

Sonuç

İnsanoğlunun daimî olarak kutsal olanla bir olma ihtiyacı, onu bu ihtiyacı karşılamak üzere çeşitli yol ve yöntemler arama yoluna götürmüştür. Simgeler de bu ihtiyaç sonucunda açığa çıkmış, insanlığın en kutsala ulaşmadaki kısa yolları haline gelmişlerdir. Tanrısal güçle ilişkilendirdikleri imgeler sayesinde bireyler ve toplumlar kutsalla daha kolay iletişim kurabilmiş, yine bu imgeler vasıtasıyla tanrısal güçle arasındaki ilişkiyi tanımlayabilmiştir.

Kültürel bellek toplumların en eski dönemlerinde inşa etmeye başladıkları toplumsal değerler, kendine, doğaya ve evrene karşı edindiği bilgiler, düşünceler ve inanmalardan meydana gelen bir yapıya sahiptir. Bir başka ifade ile kültürel bellek dediğimiz kavram toplumların geleneksel dünya görüşlerinin bir ürünüdür. Simgeler de geleneksel dünya görüşlerinden meydana gelen, bünyesinde birden fazla anlamı barındıran kültür ürünleri olmaları sebebiyle kültürel belleği oluşturan katmanlardan biridir ve ürünlere toplumsal hayatın her alanında rastlamak mümkündür.

Efsaneler kültürel belleğin bir ürünü olmakla birlikte; bu belleğe ait diğer ürünlerin geçmişten geleceğe aktarımını sağlayan hatırlatma figürleridir. Efsaneler yoluyla toplumlar sahip oldukları dünya görüşünün, bilgi ve birikimlerin, inanmaları ve kabullerinin sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Bu bağlamda efsaneler diğer halk anlatmaları gibi hem edebi ihtiyacı karşılayan bir türken hem de toplum belleğini

besleyen geçmişle bugün arasında köprü kurmamıza olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte yukarıda da belirttiğimiz gibi hayatımızın her alanına sirayet eden simgeler bu anlatmaların da içine yerleşmiş ve geçmişten günümüze aktarıla gelmiştir.

Geleneksel Türk dünya görüşünde yıkımı ve yeniden yaratılışı simgeleyen Tufan olgusu da efsaneler aracılığı ile toplumsal bellekteki varlığını korumaktadır. Bununla birlikte tufan anlatmalarını temel alan efsaneler sayesinde kültürel bellekte suya biçilen rollerin ve suyun simgelediği anlamlar bütününe de aktarımı sağlamıştır. Biz bu makalede ele aldığımız şu kadar makale üzerinden Türklerin Tufan olgusuna bakışını ve bu bakışı efsaneler aracılığı ile günümüzde de nasıl yaşattıklarını ortaya koyduk. Sonuç olarak; geleneksel Türk dünya görüşündeki tufan algısının toplumsal bellekte ilk tufan olgusuyla benzer olduğu, günümüzde de kültürel bellekte tufan kavramının simgelediği anlamların varlığını sürdürdüğü açıkça görülmektedir.

Kaynaklar

- AKÇAY, A. (2018). “Samsun Efsaneleri” Çankırı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı.
- ALPTEKİN, A. B. (2001). “Tataristan’da Anlatılmakta Olan Bezdonneye (Dipsiz Göl) Efsanesinin Varyantları Üzerine Bir Araştırma” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 11, s. 154-165.
- ALPTEKİN, A. B. (2018). *Efsane ve Motifleri Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALTUNBAY, M. (2016). “Temel Bir Değer Olarak Dede Korkut’ta Misafirperverlik ve İkrâm.” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 56, Temmuz-Ağustos, s. 359-371.
- ANOHİN, A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. Çev. Zekeriya Karadavut, Jannet Meyermanova, Konya: Kömen Yayınları.
- ASSMANN, J. (2018). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ATASAĞUN, G. (2001). “Yahudilikte Dinî Semboller ve Kavramlar.”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (11), S. 125-156.
- AYDOĞAN, T. (2020). *Aksaray Efsaneleri*. Aksaray: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları.
- AYVA, A. (2019). “Efsanelere Göre Anadolu’daki Göllerin Adları.” *SUTAD*, Nisan (45), s. 237-249.
- BAYSAL, N. (2020). *Türk Halk Kültüründe Su*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- BOCK, P. K. (2001). *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- BORATAV, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi Oğuzların- Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- BRUNNIY, D., EŞMAMBETOV, K. (2017). *Kırgız Masalları ve Efsaneleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- ÇORUHLU, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- DEVELLİOĞLU, F. (2006). *Osmanlıca Türkçe Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİLEK, İ. (2014). *Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Eskişehir Valiliği Grafiker Ortak Yayınevi.
- DİYKANBAYEVA, A. (2004). “Kırgız Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- EKİCİ, M. (2005). “Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış.” *Fikret Türkmen Armağanı*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- ELIADE, M. (2009). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ELIADE, M. (2016). *Mitlerin Özellikleri*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

- ELIADE, M. (2017). *Kutsal ve Kutsal-Dışı*. İstanbul: Alfa Basım, Yayım, Dağıtım.
- ELIADE, M. (2018). *İmgeler ve Simgeler*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- ERGİN, M. (1999). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGİN, M. (2008). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGUN, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGUN, M. (1997b). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi II. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖRKEM, İ. (1987). “Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Metinler ve İncelemeler)” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- HARMAN, Ö. F. (2012). *Tufan*. İslam Ansiklopedisi, 41. Cilt, S. 319-322.
- HARVA, U. (2015). *Altay Panteonu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- İLHAN, M. E. (2018). *Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İNAN, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm- Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KALAFAT, Y. (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Tematik Halk İnanmaları*. Ankara: Berikan Yayınları. *Kur'an-ı Kerim*.
- OCAK, A. Y. (1990). *İslâm- Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- SAKAOĞLU, S. (2012). *101 Türk Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- SAKAOĞLU, S. (2013). *101 Anadolu Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- SAKAOĞLU, S. (2013b). *Efsane Araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınları.
- SCHIMMEL, A. (2011). *Sayıların Gizemi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- SEYİDOĞLU, B. (2007). “Sel Mitleri” *Millî Folklor*, Yıl 19, Sayı 76, S. 26-29.
- SEYİDOĞLU, B. (2016). *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- SEZAL, Z. (2007). “Su Simgeciliği ve İlahi Dinlerde Arınma”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.